

KIRJA-ARVIO:

MIKROTASON NÄKÖKULMIA KARJALAN ASUTTAMISEEN

Hakamies, Pekka (ed.) 2005: Moving in the USSR. Western anomalies and Northern wilderness. Studia Fennica Historica 10. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 161 s.

Tuulikki Kurki

Pekka Hakamiehen toimittama artikkelikokoelma *Moving in the USSR* tarkastelee Neuvostoliiton läntisten alueiden, erityisesti Suomen toisen maailmansodan jälkeisen luovuttaman Karjalan alueen uudelleen asuttamista. Näkökulma on poikkeuksellinen: se perustuu uudisasukkaiden kokemuksiin ja kerrontaan. Ruohonjuuritason kokemusten äärellä liikutaan myös artikkeleissa, jotka käsittelevät Murmanskin alueen lähihistorian muuttoliikkeitä sekä Podoljan alueen kaupungistumista ja kaupunkiasutuksen rappeutumista 1900-luvun kuluessa. Kirjoittajina on seitsemän tutkijaa historian, perinteentutkimuksen, etnologian, kulttuurintutkimuksen ja arkkitehtuurin alalta Joensuusta, Pietarista ja Apatitysta. Kokoelman taustana on monivuotinen kenttätö ja arkistotyöskentely sekä kirjoittajien yhteinen tutkimushanke ”Conditions of Constructing a New Russia”.

Luovutettuun Karjalaan kuuluvat alueet, jotka Suomi luovutti Moskovan rauhassa Neuvostoliitolle vuonna 1940 (ks. kartta: <linkki <http://fi.wikipedia.org/wiki/Kuva:LuovutettuKarjala.png>>). Niihin sisältyivät muiden muassa Viipurin, Käkisalmen ja Sortavalan kaupungit, sekä 39 kokonaista pitäjää. Vuonna 1940 alueelta evakuoitiin 400 000 asukasta Suomeen, jonka jälkeen Neuvostoliiton viranomaiset pakkoasuttivat alueen venäläisväestöllä. Jatko-sodan aikana (1941–1944) alue miehitetiin, tyhjennettiin ja osa Suomeen evakuoituista asukkaista palasi koteihinsa. Paluu jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi. Toisen maailmansodan päättyessä 1945 alue liitettiin Neuvostoliittoon, suomalaisväestö evakuoitiin toistamiseen ja alue asutettiin jälleen venäläisväestöllä. Tuolloin osa vuoden 1940 uudisasukkaista vuorostaan palasi jo tutuille asuinpaikoilleen, joissa suomalaiset olivat lyhytaikaisesti oleilleet.

Luovutettu Karjala on 1990-luvulle saakka edustanut tuntematonta maata, kuten Antti Laine artikkelissaan toteaa. Neuvostoaikaisessa historiankirjoituksessa alueella ei ollut juuri suomalaisiin kytkeytyvää historiaa. Lisäksi monet rajoitukset ovat säädelleet alueella liikkumista ja alueen muuttoliikkeitä. Tässä suhteessa

artikkelikokoelman näkökulma on poikkeuksellisen kiinnostava. Kirjoittajat tarkastelevat muistitietoon ja kokemuskerrontaan perustuvan haastatteluaineiston avulla alueen asuttamisprosessia sekä maantieteellisen ja kulttuurisen tilan haltuunottoa. Kirjoittajat kuvaavat erityisesti sitä prosessia, jossa luovutetun Karjalan alueelle siirretyt uudisasukkaat kohtasivat vieraat olot, ja heidän täytyi tehdä alueet ja paikat merkityksellisiksi itselleen sekä rakentaa uudelleen paikallinen identiteettinsä. Joidenkin kohdalla prosessi tapahtui kaksi kertaa: sekä talvisodan että jatkosodan jälkeen. Prosessissa he konstruoivat käsityksiä myös alueen entisistä asukkaista, tapahtumista ja tuottivat selityksiä aiempien asukkaiden jälkeen jättämille oudoiksi kokemilleen yksityiskohdille. 2000-luvun taitteessa tehdyissä haastatteluisuissa rakentuu myös nykyasukkaiden ja -kertojien paikallisuuden kokemuksia ja suullisen historian nykykuvia alueen menneisyydestä.

Antti Laine kuvaa laajaan arkisto- ja kirjallisuusaineistoon perustuvassa artikkelissaan luovutetun Karjalan asuttamista ja uusien taloudellisten, sosiaalisten ja kulttuuristen rakenteiden pystyttämistä 1940–1950-luvuilla. Artikkelin luo hyvän kontekstin muiden artikkelien käsittelemille suullisille asuttamiskokemuskertomuksille. Alueella toteutettuja merkittävimpiä taloudellisen rakenteen ja tuotantorakenteen uudistuksia oli selluloosa-, paperi- ja vaneritehtaiden kunnostaminen ja modernisointi. Selluloosan tuottajana Karjalan alueesta kehittyikin yksi Neuvostoliiton merkittävimpiä muiden muassa Ensossa olleen tehtaan ansiosta. Uudelleen organisoinnin myötä myös suomalaisten jäljiltä toisistaan erillään olleita tuhansia maatiloja purettiin ja siirrettiin kolhoosi- ja valtiontiloille. Laineen mukaan jotkin suunnitelmista tosin olivat ylimitoitettuja. Esimerkiksi aikomuksena oli siirtää luovutetulle alueelle 40 000 perhettä, mutta valmiita asuntoja oli vain 15 000 perheelle. Myös tieverkoston rakentamisessa osa suunnitelmista jäi toteuttamatta. Jatkosodan jälkeinen uudelleen asuttaminen oli tahdiltaan huomattavasti rauhallisempaa kuin talvisodan jälkeen. 1950-luvulla alueen maatalouden modernisoiminen oli verkkaista, eikä maatalous kehittynyt yhtä nopeasti kuin muilla Neuvostoliiton alueilla.

PAIKAN HALTUUNOTTOA KERTOMALLA

Luovutetulle alueelle rakentuvan uuden yhteisön perustana oli alueelta evakuoitujen jälkeensä jättämä materiaallinen maailma. Sinne muuttaneilla ihmisillä ei ollut yhteistä jaettua menneisyyttä eikä kulttuuriperintöä. Asuttamiseen liittyvä kerronta näyttäytyykin artikkeleissa välineenä, jolla ihmiset ottavat haltuun materiaalsen, maantieteellisen ja kulttuurisen maiseman ja tuottavat samalla alueelle muuttaneiden yhteistä historiaa. Esimerkiksi Marina Hakkarainen tarkastelee artikkelissaan niin sanottuja migraatio-kertomuksia yhteisen menneen ja nykyisen paikallisuuden konstruoinnin välineinä. Ekaterina Melnikova puolestaan tarkastelee paikallisen identiteetin ja yhteisöllisyyden tuottamista Lahdenpohjan ja sen lähiöiden asukkaiden kerronnassa. Kertomukset kytkeytyvät menneeseen ja muuttajien lähtö-

paikkaan, mutta samanaikaisesti myös kertojien nykyhetkeen ja siinä ajassa rakentuvaan yhteisöön. Kerronta paikallisen identiteetin tuottajana onkin jatkuva prosessi, jossa menneen ja nykyisen, taakse jätetyn ja uuden väliset suhteet rakentuvat yhä uudelleen. Oksana Filicheva avaa näkökulmia alueen haltuunottoon kotimaa-käsitteen avulla. Myös kotimaan käsite sisältää viittauksia eri aikatasoille, sekä nykyiseen että menneeseen paikkaan, ja sen avulla kertojat jäsentävät aktiivisesti paikallisuuden kokemistaan.

Pekka Hakamies käsittelee paikallisuuden rakentumista paikkojen nimeämisen näkökulmasta. Hän tarkastelee paikkojen nimeämistä mentaalisen ympäristön konstruointina ja välineenä, jolla alueelle muuttaneet asukkaat sopeuttivat suomalaisten jäljelle jättämän fyysisen ja kulttuurisen ympäristön ja infrastruktuurin neuvostosysteemiin ja venäläiseen kulttuuriperintöön sopivaksi. Nimien pohjana saattoivat olla esimerkiksi alueen asukkaiden sukunimet, alueen suomalaisen menneisyyteen viittaavat nimet sekä luonnonympäristö. Paikan nimet ja niihin liittyvät kertomukset ovat myös yksi paikallisen perinteen muoto. Ne kiinnostavat ihmiset sekä paikkaan että toisiinsa.

Irina Razumovan ja Alla Sokolovan artikkeleissa siirrytään pois luovutetun Karjalan alueelta ja kohti Neuvostoliiton jälkeisiä olosuhteita. Razumovan kohteena on Neuvostoliiton koillisalueiden, erityisesti Karjalan ja Murmanskin sekä neuvostokauden että nykypäivän muuttoliikkeet. Neuvostokaudella alueiden muuttoliikkeitä dominoi siirtyminen maalta kaupunkiin, jota myös neuvostoviranomaiset suosivat teollisuuden kehityksen edistämiseksi. Neuvostoliiton jälkeisessä migraatio-kerronnassa puolestaan korostuu se, että muuttoliikettä säätelevät suureksi osaksi mikrososiaalinen orientaatio, kuten perhe ja sukulaiset, sekä jonkin verran sosiaaliset viiteryhvät. Kerronnassa ilmenee myös Venäjän alueellinen kerrostuminen sekä paikallisten symbolien merkitys ryhmien ja yksilöiden identiteettien rakennusaineena. Alla Sokolova tarkastelee Ukrainan Podoljan alueen urbanisoitumista 1900-luvun alkupuolella, jolloin enemmistö alueen asukkaista oli juutalaisia. Toisen maailmansodan jälkeen tilanne muuttui radikaalisti urbaanin juutalaisväestön kadottua. Alueen kaupungistuminen pysähtyi ja kehityskulku kääntyi de-urbanisaatioksi, mikä johti vähitellen kaupunkiasutusten rappeutumiseen. Myös tähän prosessiin on kytkeytynyt nykyisten asukkaiden keskuudessa elävä kerrontaineisto. Se rakentaa aktiivisesti kuvaa kaupunkien aiemmista asukkaista, rappeutuneiden kaupunkialueiden ja rakennusten koetusta toiseudesta sekä kertojien nykyisistä paikallisuuden kokemuksista.

Artikkelikokoelma avaa kiinnostavan ja toistaiseksi vain vähän näkyvillä olleen näkökulman luovutetun Karjalan asuttamisprosesseihin: talvisodan jälkeiseen pakkoasuttamiseen, alueen tyhjentämiseen ja jälleen uudelleen asuttamiseen. Tähän saakka julkisuudessa ovat dominoineet alueelta Suomeen evakuoitujen kertomukset. Teoksen artikkeleita yhdistää paikkoihin kytkeytyvän kokemukserkerronnan ja suullisen historian tarkastelu. Artikkelit liittyvätkin kiinnostavalla tavalla humanistisen maantieteen ja antropologian piirissä käytyihin paikka- ja paikallisuuskeskusteluihin sekä *oral history* -keskusteluun. Kirjoittajat käyttävät teoreettisessa kehityksessä aineksia myös konstruktivistisista tarkastelutavoista. Kokoelman

johdantoartikkelissa konstruktionismin heikkoudeksi mainitaan se, että ”puhtaan” konstruktionismin mukaan diskurssien ulkopuolella ei olisi todellisuutta. Viimeaikaisissa keskusteluissa (esim. Engler 2004) konstruktionismin redusoimista äärimmäiseksi relativismiksi on kuitenkin vältetty ja sitä on pidetty pikemminkin keinona lähestyä sellaisia todellisuuden aspekteja, joita muilla lähestymistavoilla ei voida tavoittaa. Tällaisia aspekteja, kuten maantieteellisten paikkojen sosiaalisia ja kulttuurisia merkityksiä ja niiden rakentumista myös *Moving in the USSR* tarkastelee.

Luovutettua Karjalaa käsittelevissä artikkeleissa olisi ollut kiinnostavaa lukea enemmältikin kirjoittajien näkemyksiä siitä, miten nykyiset kerronnan kontekstit vaikuttavat menneestä kertomiseen. Välähdyksiä nykyisistä yhteiskunnallisista olosuhteista kyllä ilmenee näytteiksi valittujen haastattelujen katkelmissa ja kokemusten kuvauksissa, mutta kerronnan tiheämpi kontekstualisointi käsitteli pääasiassa toisen maailmansodan aikaisia tapahtumia, sen jälkeistä asutustoimintaa ja taloudellisten tuotantorakenteiden uudelleen pystyttämistä. Mielenkiintoista olisi ollut lukea pohdintoja myös siitä, mitä 2000-luvulla tuotetut konstruktioit menneestä kertovat omasta ajastaan.

KIRJALLISUUS

ENGLER, STEVEN 2004: Constructionism versus What? – *Religion* 34 (2004): 219–313.

Wikipedia. Vapaa tietosanakirja [online]. <<http://fi.wikipedia.org/wiki/Kuva:LuovutettuKarjala.png>> [8.2.2006]

FT Tuulikki Kurki toimii tutkijatohtorina Suomen kielen ja kulttuuritieteiden laitoksella Joensuun yliopistossa.